

Advys foar de ferbreiding en fersterking fan it trijetalich ûnderwiis (Frysk, Nederlânsk, Ingelsk) yn it primêr ûnderwiis en yn de learare-opliedings

Dit advys is taret troch de taakgroep ‘Sosjaal Libben en Underwiis’; by de tarieding binne rieplachte D. Kootstra en E. Goodijk (skoallebegelieders *Cedin*), S. de Jong en mefr. S. de Boer (foarsitter resp. meiwurkster *FBO*), A. Walsweer (ECNO) en J. Ytsma (ûndersiker *Fryske Akademy*). De tekst en de advizen binne út soarte de ferantwurdlikens fan it Berie. Dit advys is fêststeld yn de Berie-gearkomste fan 23 septimber 2005.

1 Ynlieding

Op 7 juny 2005 hawwe DS de ‘Utfieringsnotysje 2005-2007’ by it ‘Plan fan oanpak Frysk yn it ûnderwiis’ fêststeld. Yn dy útfieringsnotysje wurde foar elke sektor fan it ûnderwiis plannen en de finansiering derfan beskreaun; dat slút oan op de wurkwize fan de *Taalnota 2003-2007*.

It meast ynnovative aspekt fan alle ûnderdielen út dy útfieringsnotysje betreft it trijetalich ûnderwiis, omdat dêryn de holistyske oanpak fan it taallearen fan sawol de memmetaal, de twadde taal en de earste frjemde taal oan de oarder is. It projekt oer trijetalich basisûnderwiis yn Fryslân rint fan 1997-2006.

De trijetalige basisskoalle is gjin Fryske útfining. Ut de stúdzje ‘Trilingual Primary Education in Europe’ (Beetsma, 2002) blykt, dat yn it meastepart fan de (doe noch 15) EU-lidsteaten inisjativen en projekten rinne mei trijetalige basisskoallen, mei de minderheidstaal, de steatstaal en yn de measte gefallen Ingelsk as tredde taal; dêrby moat oantekene wurde dat Ingelsk yn in grut part fan dy projekten allinnich as fak ûnderwiisd wurdt en net brûkt wurdt as fiertaal/ynstruksjetaal by oare fakken.

It projekt fan de *Trijetalige basisskoalle* op sân basisskoallen yn Fryslân rint formeel ôf yn 2006. De útkomsten binne wol bemoedigjend foar de taalbehearsking en it taalgebrûk yn alle trije talen, mar fertoane gjin útsjitters. De resultaten fan dy skoallen binne posityf foar de behearsking fan it Frysk en it Nederlânsk oan de ein fan groep 6; der is gjin ferlies oan taalbehearsking Nederlânsk neffens de kontrôlegroep en wol in beskieden winst foar de taalbehearsking Frysk (Ytsma 2005). Gegevens oer de behearsking fan de trije talen Frysk, Nederlânsk en Ingelsk oan de ein fan groep 8 binne noch net definityf beskikber.

De resultaten binne yn grutte halen, dat de formele taalbehearsking fan de learlingen yn it Nederlânsk en yn it Ingelsk op itselde nivo leit as dat fan learlingen op oare skoallen; de taalbehearsking Frysk is better as dy fan oare learlingen. De learlingen en har âlden binne entûsjast oer it systematysk en praktysk taalûnderrjocht, ek mei help fan native speakers fan it Ingelsk. De learlingen fan de basisskoallen yn Brantgum en Holwert hawwe yn 2004-2005 mei nocht en mei sukses meidien oan de ynternasjonale gongbere toets foar Ingelsk ‘Anglia’. Boppedat binne de learlingen fan de trijetalige skoallen soepeler yn it brûken fan it Ingelsk, sy doare makliker Ingelsk te praten en kommunisearje echt mei de native speakers.

De trijetalige basisskoalle mei relatyf mear ûnderwiistiid foar Ingelsk en foar Frysk hat konsekwinsjes foar de trochgeande learline fan de learlingen dy’t fan de basisskoalle nei it fuortset ûnderwiis geane. De projektskoallen yn Ternaard en Holwert fiere op it heden ferkennende petearen mei it Dockinga College yn Dokkum oer dy trochgeande learline.

Ut it ûnderwiisfjild wei wurdt benammen frege om útbou fan it besteande netwurk fan trijetalige basisskoallen mei mear basisskoallen, wêrby ek in tal gruttere skoallen.

Yn dit advys sketst it Berie in tal ympulzen foar it trijetalich ûnderwiis: Frysk, Nederlânsk, Ingelsk. Dêrby jout it Berie prioriteiten oan foar dy útbou en wiist it Berie tagelyk it paad nei in eksperimint

om de trije talen de hiele skoalle troch elk foar ientredde fan de ûnderwiistiid te brûken.

2 Rânebetingsten foar trijetalich ûnderwiis

Alle (likernôch 500) basisskoallen yn Fryslân fersoargje ûnderwiis yn it Nederlânsk, it Ingelsk en it Frysk; mar in pear skoallen hawwe ûntheffing fan de ferplichting ta it ûnderwiis yn it Frysk. De measte skoallen jouwe Frysk as fak en as fiertaal, mar net altyd yn alle learjierren; de measte skoallen jouwe yn de groepen 7 en 8 Ingelsk allinnich as fak. Evaluaasjegegevens oer it ûnderwiis yn it Frysk binne bekend út it ynspeksjerapport 'It ûnderwiis yn it Frysk op 'e basisskoallen yn Fryslân. De stân fan saken' (2001); nije gegevens wurde bekend makke yn it *ynspeksjerapport 2005*. (Dat rapport wurdt presintearre op de ûnderwiisdei fan 19 oktober).

In beheind tal basisskoallen fersoarget it ûnderwiis yn it Nederlânsk, Frysk en Ingelsk systematysk as fak en as fiertaal beide. Dêrby wurdt útgongen fan it folgjende basismodel: yn de groepen 1-6 50% Nederlânsk – 50% Frysk; yn de groepen 7-8 40% Nederlânsk, 40% Frysk en 20% Ingelsk. Yn de praktyk wurdt soepel mei it model omgongen. Net op alle skoallen wurdt konsekwint fêsthâlden oan de ferdieling fan ûnderwiistiid oer de trije talen: op guon skoallen wurdt minder Frysk jûn en brûkt as neffens it model de penning is; op guon skoallen wurdt earder mei Ingelsk begûn en op de measte skoallen wurdt sa likernôch 10% fan de ûnderwiistiid oan Ingelsk bestege. Dêrtroch binne de ferskillen mei it learplan en de bestege ûnderwiistiid mei de kontrôleskoallen net sa grut; dat hat wer konsekwinsjes foar de resultaten.

De nije kearndoelen foar Nederlânsk, Frysk en Ingelsk (dy't yn 2004 troch de Minister fan OCW fêststeld binne en yn de rin fan it skoaljier 2005-2006 fan krêft wurde sille) binne foar in part ferskillend; op grûn fan de kearndoelen is it lykwols mooglik it ûnderwiis folslein en lykweardich twatalich (Frysk – Nederlânsk) yn te rjochtsjen. Formeel steane de kearndoelen Ingelsk yntegrearre trijetalich ûnderwiis net yn it paad. It wurdt anst mooglik Ingelsk te jaan fan groep 5 ôf.

Guon skoallen hawwe al in taalbeliedsplan, dêr't it ûnderwiis yn de trije talen yn oan de oarder komt. Goed 60 taalkoördinatoaren hawwe it diploma 'skoalle-taalkoördinator' helle. It is har taak de eigen kollega's te stimulearjen en de kwaliteit fan it taalûnderwiis te beweitsjen.

De ynspeksje jout yn de skoalbesiten geregeldwei omtinken oan it ûnderwiis yn it Frysk, Nederlânsk en Ingelsk. Yn de (nije) arranzjeminten fan tafersjoch sil systematysk omtinken jûn wurde oan it ûnderwiis yn de trije talen.

De Pabo's fersoargje de oplieding ta it foech Frysk; dêrta krije de Pabo's ekstra bekostiging út de saneamde 'Doeluitkering Fries ten behoeve van de kwaliteitsverbetering' (elk €34.000 it skoaljier).

CEDIN hat in begeliedingstaak foar de trijetalige basisskoallen (€62.000 jiers).

De **konklúzje** út dizze opsomming fan formele aspekten en de rânebetingsten is, dat der gjin formele behinderings binne foar it foarmjaan fan yntegrearre trijetalich ûnderwiis: Frysk, Nederlânsk en Ingelsk.

De praktyske stroffelstiennen lizze op it mêd fan:

- De kwaliteit fan de *learkrêften*, sawol wat de eigen taalbehearsking Frysk en Ingelsk oangiet as wat de didaktyske feardichheden Ingelsk oanbelanget.
- De beskikberens fan foldwaande *learmiddels* foar it brûken fan sawol Frysk as Ingelsk as fiertaal by oare fakken. Geskikt ferwurkingsmateriaal is net altyd foarhannen.
- It wurkjen mei *native speakers* fan it Ingelsk: oan de iene kant is it moai dat native speakers it natuerlike taalkontakt mei de learlingen fersterkje en dat hja de learlingen útdaagje ta natuerlike kommunikaasje. Oan de oare kant prate sy foar de learlingen gauris te hurd en mei in te drege wurdkar. Boppedat binne native speakers fan it Ingelsk net altyd beskikber; de organisaasje fan native

speakers troch middel fan Erasmus-beurzen is gauris in heikerwei.

3 Knyppunten

- *Te min systematyk, te min perspektyf*

It ûnderwiis yn it Frysk en it Ingelsk wurdt op in grut part fan de basisskoallen net systematysk jûn en ek net systematysk toetst. Op de projektskoallen wurdt lang net altyd fêsthouden oan de tiidsferdieling fan de trije oanbelangjende talen. Dat makket de ferskillen tusken de projektskoallen en de kontrôleskoallen minder grut as ferwachte waard.

Sawat de helte fan de basisskoallen yn Fryslân docht oan 'e ein fan groep 8 de Cito-toets; de oare helte docht de Eduforce-toetsen (drempeltest). Minder as 100 basisskoallen (yn 2005: 79 skoallen mei 1265 learlingen) dogge mei oan de eintoets foar Frysk (nivo's A en B), fersoarge troch de Afûk en Cedin. Dy toets is noch net standerdisearre. Foar Frysk (technysk lêzen) bestiet ek noch in *Twa-minutetoets*, ûntwikkele troch Cito/Cedin, dy't faker as ien kear yn groep 4 o/m 8 brûkt wurde kin. Der binne gjin gegevens bekend oer it gebrûk fan dy test.

Der is noch gjin standerdisearre eintoets foar Ingelsk yn it basisûnderwiis. De Citogroep wurket yn oparbeidzjen mei de *Vedoccep* oan in eksperimintele eintoets foar Ingelsk. Yn it skoaljier 2004-2005 hawwe twa trijetalige skoallen gebrûk makke fan de toets *Anglia*; alle learlingen hawwe in sertifikaat krigen. Der binne dan ek gjin totaalgegevens beskikber oer it einnivo Frysk en Ingelsk fan alle learlingen fan it primêr ûnderwiis, dat tagelyk it startnivo is fan it fuortset ûnderwiis. It ûntbrekken fan dy gegevens betsjut in swakke skeakel foar de trochgeande learline.

By de oerdracht fan learlingen fan it primêr nei it fuortset ûnderwiis wurdt net systematysk omtinken jûn oan de nivo's fan taalbehearsking fan de yndividuele learling en ek net oan de beskriuwing fan it kurrikulum fan it basisûnderwiis foar Frysk en Ingelsk.

- *Te min kwantiteit, te min gearhing*

It ynspeksjerapport 'It ûnderwiis yn it Frysk op 'e basisskoallen yn Fryslân ... De stân fan saken' (2001) lit in somber byld sjen: '*... dat tweintich jier nei de ynfiering fan 'e ferplichting fan ûnderwiis yn it fak Frysk de kwaliteit fan it ûnderwiis yn it Frysk nochal wat te winskjen oerlit. It ynnovaasjeproses is stykjen bleaun yn 'e inisjaasjefaze. In doelbewuste ymplementaasje en evaluaasje hat der net west*' (side 3). Ek it ynspeksjerapport 2005 lit sjen, dat it ûnderwiis yn it Frysk noch net foldocht oan de stelde doelen en kwaliteitskaders.

Dat binne de oardielen op de nasjonale skealjes.

Wat de Europeeske skealjes oanbelanget, is ek al twa kear as oardiel jûn, dat it ûnderwiis yn it Frysk kwalitatyf noch ûnder de Europeeske mjitte sit fan it *Europeesk Hânfest foar Regionale of Minderheidstalen*. Dat is op 'e nij fêststeld yn it twadde rapport fan de *Kommisje fan saakkundigen fan de Ried fan Europa* oer it Frysk yn Nederlân (2004). De oanbefellings fan de *Ried fan Europa* oan it Nederlânske regear binne dan ek rjochte op mear en kwalitatyf better ûnderwiis yn it Frysk. De algemiene oanbefelling fan de Ried fan Europa oan it Nederlânske regear is:

'Recommends to develop an overall and coherent policy for the teaching of and in Frisian at all levels of education.' Yn de rapportaazje sprekt de komisje fan saakkundigen him hiel twingend út oer it ferbetterjen fan de kwantiteit en de kwaliteit fan it Frysk yn it basisûnderwiis: *'The Committee of Experts urges the Dutch government to make available a substantial part of primary education in Frisia.'*

Dy algemiene oardielen op grûn fan de nasjonale en Europeeske evaluaasje slagge op it ûnderwiis yn it Frysk as gehiel, net yn it bysûnder de trijetalige skoalle. In algemiene evaluaasje oer de trijetalige basisskoalle ûntbrekt noch. Men kin fan tinken wol hawwe, dat skoallen dy't meidogge oan sa'n projekt yn alle gefallen bewuster en aktiver dwaande binne mei it learplan, mei de befoardering fan de kwaliteit fan de learkrêften en mei de relaasje tusken oplieding, begelieding en deistige

ûnderwiispraktyk.

- *Te min kwaliteit fan de learkrêften*

In grut part fan de learkrêften yn it primêr ûnderwiis is net goed kwalifisearre foar Frysk en ek net foar Ingelsk: it formele foech Frysk wurdt helle op grûn fan in lyts tal stúdzjepunten; datselde jildt foar de kwalifikaasje foar Ingelsk. Learkrêften fan de trijetalige basisskoallen hawwe mei entûsjasme en sukses de kursus 'Classroom English' folge, fersoarge troch ien fan de beide hegeskoallen.

De Pabo's binne dwaande mei it ûntwikkeljen fan *kompetinsjes* fan takomstige learkrêften basisûnderwiis. It falt noch net ta om ta in mear yntegrale oanpak fan it taalûnderwiis op de Pabo's sels te kommen.

Yn de *neiskoalling* fan learkrêften is ferlet fan koarte staveringskursussen en stimulearringskursussen foar de eigen taalfeardichheid en kennis fan en ynsjoch yn de wichtige aspekten fan twatalich ûnderwiis.

- Pabo-studenten dy't Frysktalich fan hûs út binne, hawwe in helte sterker *hâlding* foar it Frysk oer as net-Frysktaligen studenten; dy taalhâlding wurdt mar in bytsje beynfloede troch it ûnderwiis.

- De ynstream fan Pabo-studenten út it MBO is likernôch 40% (neist 60% fan it Havo en Vwo). De *taalbehearsking* yn alle trije talen en it *yntellektuele nivo* fan dy studenten hâldt net oer; fan de earstejiers studenten stiet twatredde posityf foar it brûken fan Frysk as fiertaal oer yn de oplieding en ientredde posityf foar it brûken fan Ingelsk as fiertaal oer yn de oplieding (Ytsma 2005).

4 Advizen

Foar goed ûnderwiis binne nedich: (a) goede learkrêften; (b) goede learmiddels, (c) trochgeande learline en (d) in systeem fan toetsing en evaluaasje. De learmiddels wurdt al goed yn foarsjoen. De ûnderdielen (a), (c) en (d) komme yn de konkrete advizen oan de oarder.

Primêr ûnderwiis

It *Berie foar it Frysk* advisearret Deputearre Steaten fan it skoaljier 2006-2007 ôf in ferfolchprojekt 'trijetalich basisûnderwiis' mooglik te meitsjen. De projektskoallen wurkje neffens it besteande basismodel (sy sille dêr yn de praktyk wol soepel mei omgean): mei Ingelsk begjinne fan groep 5 ôf neffens it konsept: yn de ûnderbou (groep 1-4) 50% Nederlânsk – 50% Frysk en yn de boppebou (groep 5-8) 40% Frysk, 40% Nederlânsk en 20% Ingelsk.

Dêrneist advisearret it *Berie foar it Frysk* útein te setten mei in ynnovaasje-eksperimint mei skoallen dy't mei Ingelsk begjinne fan groep 1 ôf neffens it basismodel: yn de ûnderbou (groep 1-4) 45% Nederlânsk – 45% Frysk en 10% Ingelsk; yn de boppebou (groep 5-8) 33% Nederlânsk – 33% Frysk en 33% Ingelsk.

It is needsaaklik sawol de útbou en fuortgong fan it besteande netwurk fan projektskoallen as ek dit ynnovaasje-eksperimint sawol pedagogysk te begelieden as wittenskiplik te ûndersykjen; dit jout foar de langere termyn ynsjoch yn de meast praktyske en winsklike oanpak fan it trijetalich ûnderwiis.

Foar it slagjen fan bedoeld ferfolchprojekt en eksperimint moat foarsjoen wurde yn in tal rânebetingsten, yn folchoarder fan prioriteit:

- *Utbou netwurk TTS*

It besteande netwurk fan *TrijeTalige Skoallen* (TTS) moat útboud wurde mei in tal (ek gruttere) basisskoallen, spraat oer de provinsje. It earste doel dêrfan is om in konsept fan de trijetalige basisskoalle op mear plakken yn praktyk te bringen en fierder út te bouwen. It netwurk TTS kin de mienskiplike fraachstikken oanpakke: fierdere profesjonalisearring fan de learkrêften, sertifisearring, trochgeande ynformaasje oan de âlden en it foarmjaan fan it oerlis mei it fuortset ûnderwiis yn ferbân

mei de trochgeande learline. Dat freget om in planning op langere termyn mei it boppeskoalse management en finansjele stipe foar it ynstân hâlden fan it netwurk foar in oantal jierren.

- Netwurk taalkoördinatoaren

De útbou fan it netwurk fan taalkoördinatoaren troch CEDIN yn oparbeidzjen mei ECNO + ISM: de taalkoördinatoaren yn Fryslân soene op syn minst ienkear jiers foar in pear stúdzjedagen byelkoar komme moatte foar it bylearen (eigen taalfeardichheid) en foar fierdere ferdjipping yn it trijetalich ûnderwiis en foar it entûsjast bliuwen as ynspirearjende coach foar de oare learkrêften.

Mooglike ûnderwerpen: trochgeande learline foar alle trije talen (taalfeardichheden, taalhâlding en taalgedrach); eintoetsen Frysk en Ingelsk foar it primêr ûnderwiis; oansluting fan foarskoalske perioade nei basisûnderwiis en fan basisûnderwiis nei fuortset ûnderwiis; Comenius-projekt: ferliking mei it meartalich ûnderwiis yn oare EU-lidsteaten mei regio's mei in minderheidstaal.

- Sertifisearring

Yn de rin fan it ferfolchprojekt: it opsetten en ynfieren fan in systeem fan sertifisearring fan de trijetalige basisskoallen neffens in model fan bygelyks de Dalton- of Montessori-skoallen. Sertifisearring moat nêr yn it plak komme fan it reguliere tafersjoch troch de Ryksynspeksje. Sertifisearring kin wol in ekstra keurmerk foar de skoallen opsmite, mei in dúdlik werkenber byldmerk.

Foar de sertifisearring moat in kwaliteitsramt ûntwikkele wurde troch ûnôfhinklike saakkundigen, mar wol yn gearspraak mei it fjild en mei de Pabo's, de oplieders fan de taalkoördinatoaren en mei it Taalsintrum Frysk fan Cedin.

De feitlike sertifisearring moat útfierd wurde troch in provinsjale kommisje fan ûnôfhinklike saakkundigen dy't de skoallen ek fisitearret, ferslaggen mei oanbefellings opstelt en dy ek wer mei de skoallen bepraat. De foarsitter en de leden fan dy kommisje komme yn de beneaming foar presinsjeild en reiskosten; de kosten derfan kinne betelle wurde út it budzjet foar it draachflakferbreedzjen.

- Learlingfolchsteem

Yn de rin fan it ferfolchprojekt: ûntwikkeljen fan in learnerfolchsteem mei toetsen foar Frysk en Ingelsk, parallel oan toetsen foar Nederlânsk. Troch de toetsing yn de trije talen (better) op elkoar ôf te stimmen, kinne de learnern en har âlden better ynsjoch krije yn de fuortgong fan it learproses en fan de einresultaten. De standerts fan it Europeesk Referinsjeramt fan de Ried fan Europa foarmje dêrby in logysk kader om te brûken. Mei dat referinsjeramt is al ûnderfining opdien yn in SLO-projekt foar it fuortset ûnderwiis (2005). De toetsen foar Nederlânsk en Ingelsk dy't troch it Cito foar it mjitten fan de skoalfoarderings ta in learnerfolchsteem ûntwikkele wurde, binne goede ynstruminten om foar Frysk op oan te sluten. In projekt learnerfolchsteem fan de trijetalige basisskoallen yn Fryslân kin as in apart projekt op priemmen set wurde as fjild oanfraach by de *Werkplaats Talen*. Foar de útfiering komme yn de beneaming de *Citogroep*, de *Fryske Akademy* en it *Taalsintrum Frysk fan Cedin*. Dêrby kin gebrûk makke wurde fan de ekspertize foar Ingelsk fan de *Vedoccep* (= Vereniging van docenten Engels in het primair onderwijs), foar Frysk de ekspertize fan de seksje Frysk fan de *Vereniging van Leraren in Levende Talen*.

It learnerfolchsteem kin foar de yndividuele learner ek goed foarmjûn wurde yn in *taalportfolio of taalpaspoort*: in oersjoch fan alles wat de learner dien hat oan taallearaktiviteiten en de feitlike resultaten byelkoar brocht yn in dossier mei dêryn sawol de toetsresultaten en de eigen refleksje fan de learnern, in ynskatting fan it nivo fan taalbehearsking yn de trije talen neffens de skalen fan it Europeesk referinsjeramt, mar ek de beskriuwing fan it kurrikulum. Dat taalportfolio nimt de learner oan de ein fan de basisskoalle mei nei it fuortset ûnderwiis.

Learaarsoplieding – PABO

- Kwaliteit Frysk

It Berie foar it Frysk advisearre oan Deputearre Steaten om *kwaliteitseasken* te ferbinen oan de doelútkearing oan de learaarsopliedings foar it basisûnderwiis yn Fryslân en de útkomsten te hifkjen. Ynsette op it systematysk brûken fan Frysk as ynstruksjetaal op de Pabo foar in part fan de oplieding en dêrmei mear ynhâld biede oan it foech Frysk. Dêr is by de Pabo-studenten ek wol draachflak foar: 63% fan de studenten ûnderskriuwt de stelling, dat it ûnderwiis op de Pabo's foar in part yn it Frysk fersoarge wurde moat (Ytsma 2005).

Ynsette op it *bylearen* foar Frysk fan alle learkrêften fan de projektskoallen, sawol op it nivo fan de eigen taalfeardichheid (stavering, wurdskat, ynterferinsjes) as de didaktyk fan it Frysk.

Ynsette op ferbettering fan de kwaliteit fan it ûnderwiis op de Pabo's sawol yn it Frysk as yn it Ingelsk, troch it stellen fan kwaliteitseasken op it nivo fan taalbehearsking neffens de nivo's fan it *Europeeske Referinsjeramtwurk* fan de *Ried fan Europa*. Foar it heljen fan it foech Frysk is it winsklike nivo: C2; foar it foech Ingelsk is it winsklike nivo C1.

In ynstrumint foar it ferbetterjen fan it ûnderwiis yn it Frysk en it Ingelsk op de Pabo's is it ûntwikkeljen fan in *trijetalige (stream op de)* PABO, dêr't Frysk en Ingelsk beide net allinnich as fak ûnderwiisd wurde, mar ek as fiertaal brûkt wurde. Dat is in goed paad foar it ûntwikkeljen fan in lykwichtich taalbelied en taalgedrach op de basisskoallen.

- Kwaliteit Ingelsk

Ynsette op it bylearen foar Ingelsk troch alle learkrêften fan de projektskoallen troch de kursus 'Classroom English', mei ekstra omtinken foar it brûken fan Ingelsk as fiertaal/ynstruksjetaal by oare leargebieten en mei ekstra omtinken foar de didaktyk Ingelsk yn ferbân mei twa oare talen. It soe goed wêze dat it ûnderwiis op de Pabo's yn Fryslân meartalich jûn wurdt: Nederlânsk-Frysk-Ingelsk. By de Pabo-studenten is mear draachflak foar Frysk as foar Ingelsk as ynstruksjetaal fan it Pabo-ûnderwiis. Dochs ûnderskriuwt ientredde part fan de Pabo-studenten de stelling, dat it ûnderwiis op de Pabo foar in part mei Ingelsk as ynstruksjetaal jûn wurde moatte soe (Ytsma 2005). De animo by de Pabo-studenten soe wolris omheech gean kinne as it ûnderwiis yn it Ingelsk troch native speakers jûn wurdt.

Foar skoallen dy't neist de eigen learkrêften graach wurkje wolle mei in *native speaker*, soe it makliker wêze moatte om foar langere tiid native speakers fan it Ingelsk yn te setten as learkrêft Ingelsk op de trijetalige basisskoallen. Dat kinne faaks neist Erasmus-studenten út oare lidsteaten wei ek Ingelsktalige minsken wêze dy't yn Fryslân wenje. (De besteande mooglikheden fan it Comenius-programma hawwe frijwat praktyske beheinings.)

- Akkreditaasje

It Berie foar it Frysk advisearre Deputearre Steaten derfoar te soargjen, dat de *akkreditaasje* fan de ûnderdielen Frysk en Ingelsk fan it kurrikulum fan de Pabo's útfierd wurdt troch in ynternasjonaal foarum fan Pabo's út gebieten mei in minderheidstaal yn oare lidsteaten, bygelyks it Sweedstalige gebiet yn Finlân (bygelyks de *Abo-akademi* yn Vaasa), Wales (bygelyks it *Teacher Training College* yn Bangor), Baskelân (Spanje) en de *Pädagogische Hochschule* yn Flensburg (Dútslân). Foar de akkreditaasje fan it Ingelsk kin de *Vedocep* (= Vereniging van docenten Engels in het primair onderwijs) ynskeakele wurde.

Trochgeande learline

Foar de langere termyn en foar it wolwêzen fan de learlingen is it tige fan belang, dat it konsept fan de trijetalige basisskoalle oansluting fynt yn de foarskoalske perioade en yn it fuortset ûnderwiis. De systeemskiedings dy't de learlingen ûnderfine by de oergong fan de iene nei de folgjende skoalfaze, binne ommers tige demotivearjend foar it learproses.

Foarskoalske perioade

- Foar it befoarderjen fan de trochgeande learline is it fan belang, dat it taalbelied fan de foarsjennings fan de foarskoalske perioade (pjuttewurk en berne-opfang) praktysk oanslút op dat fan de basisskoalle. Yn goed kontakt tusken dy foarsjennings en de basisskoallen giet it benammen om it útwikseljen fan gegevens oer taaleftergrûn en taalbehearsking fan de learlingen, taaloanbod, taalpedagogysk hanneljen en it observearjen en registrearjen fan de taalûntwikkeling. De goede resultaten fan bygelyks it *Tomke-projekt* en de *Sânglêsrige* oangeande it boartsjen, sjongen en foarlêzen yn de foarskoalske perioade moatte har fuortsetting krije yn it basisûnderwiis.

De trochgeande learline begjint mei kontakt tusken de foarsjennings fan de foarskoalske perioade en de basisskoallen. Yn it spesifike gefal fan de trijetalige basisskoalle soene de foarskoalske foarsjennings derop rjochte wêze moatte sa'n taalbasis by de bern te stimulearjen, dat it twatalige en letter trijetalige oanbod goed bedijt.

It *Berie foar it Frysk* advisearret om yn in piloatprojekt ris út te dokterjen hoe't dat winsklike kontakt op syn bêsten foarmjûn wurde kin mei it each op konsistent taalbelied en in trochgeande learline. Te tinken falt dêrby oan it elkoar ynformearjen oer aktiviteiten, taalôfspraken, foarljochting oan âlden. As produkt kin tocht wurde oan in hantlieding foar de liedsters en learkrêften en ynformaasje oan de âlden.

Fuortset ûnderwiis

- Foar it befoarderjen fan de trochgeande learline is it fan belang in ynstrumint te ûntwikkeljen foar de oerdracht fan gegevens fan primêr nei fuortset ûnderwiis, sawol fan yndividuele learlingen as fan it kurrikulum yn basis- en fuortset ûnderwiis.

Dit kin as projekt útfierd wurde yn oansluting op it projekt 'Learline Frysk/Leerlijn Fries' dat op oanfraach fan de seksje Frysk fan de *Vereniging van Leraren in Levende Talen* (VLLT) yn 2005 útfierd wurdt troch de SLO. Kearn fan dat lêstneamde projekt is it opstellen fan cheklisten mei 'ik kin'-stellings by de seis taalnivo's en fiif taalfearrichheden fan it *Europeeske Referinsjeramt foar de Taalportfolio's* fan de *Ried fan Europa*.

- De trochgeande learline fan trijetalich basisûnderwiis yn it fuortset ûnderwiis kin it sterkst foarm krije yn in trijetalige stream (Nederlânsk, Frysk, Ingelsk) op brede skoallemienskippen. Dat is goed foar de motivaasje fan de taleverjende trijetalige basisskoallen en ek in goede ympuls foar it Frysk yn de boppebou. Boppedat is it in goede ympuls foar Frysk yn de boppebou fan it fuortset ûnderwiis. It is benammen in ding fan belang foar de motivaasje fan de learlingen: dy groei op dy wize echt út ta linie Europeeske taalbrûkers.

Wichtige rânebetingsten dêrby binne de beskikbere learmiddels en toetsmateriaal, de feardichheid fan de dosinten dy't Frysk en Ingelsk as fiertaal brûke moatte. In eksperimint soe begjinne kinne mei it fierder útwurkjen fan de beskikbere ferwurkingsmaterialen by de Fryske skoaltelevyzjeprogramma's foar it fuortset ûnderwiis en it ferwurkingsmateriaal derby foar skiednis en NME (= natoer en miljeu-edukaasje).

Evaluaasje en draachflak

It *Berie foar it Frysk* advisearret oan Deputearre Steaten foarôfgeande oan nije plannen en projekten in yntegrale evaluaasje fan it projekt trijetalige basisskoalle (1997-2006) út te fieren, mei de klam op:

- útwurking en konkrete tapassing fan it tapaste projektmodel;
- kwaliteit fan de learkrêften op it mêd fan de eigen taalfearrichheid Frysk en Ingelsk;
- kwaliteit fan de learkrêften op it mêd fan de didaktyk Ingelsk en Frysk yn ferliking mei learkrêften fan oare basisskoallen yn Fryslân.

Dy eleminten fan evaluaasje binne needsaaklik neist de eleminten dy't yn it hjoeddeiske projekt troch de Fryske Akademy ûndersocht wurde, nammentlik it mjitten fan de resultaten fan de learlingen op

mêd fan de trije talen yn fergelyking mei learlingen fan oare skoallen;

It *Berie foar it Frysk* advisearret as útwurking fan de evaluaasje twa resultaten yn te setten op it ûntwikkeljen fan in ynstrumint foar de *selsevaluaasje* fan de skoallen.

De útkomsten fan de evaluaasje kinne ek brûkt wurde foar it útdragen fan de suksessen fan de trijetalige basisskoallen dy't meidogge oan it projekt, nei oare basisskoallen, nei de foarskoalske foarsjenning en it fuortset ûnderwiis.

De útkomsten fan de evaluaasje kinne ek brûkt wurde foar it ynformearjen fan âlden oer it hoe en wêrom fan meartalich ûnderwiis ek mei it doel om de taalhâlding te befoarderjen. Dy ynformaasje kin ek beskikber komme op it webstek oer 'immersion' en meartalich ûnderwiis, dy't yn 2004-2005 ûntwikkele is troch it netwurk fan acht Europeeske Taalplenningsorganisaasjes, dêr't it Berie ien fan is. As it sa útkomt de âlden ek tarisse, dat sy thús bydrage kinne oan de trijetalige ûntwikkeling fan de bern (lêze, foarlêze, sjonge; ynformaasje jaan).

Rieplachte boarnen:

- Beetsma, D., *Trilingual Primary Education in Europe. Inventory of the provisions for trilingual primary education in minority language communities of the European Union*. Ljouwert/Leeuwarden: Fryske Akademy/Mercator Education, 2002.
- Gorter, D., 'Three languages of instruction in Fryslân' Yn: *International Journal of the Sociology of Language*, 171: *Trilingual education in Europe*, Jasone Cenoz & Durk Gorter (eds). 2005, 57-73.
- Onderzoeksresultaten groep 5 en 6 *Project Drietalige Basisschool* (januari 2005).
- Onderzoeksresultaten groep 3 en 4 *Project Drietalige Basisschool* (update febrewari 2005).
- *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden 1999-2001. Tweede Rapportage inzake de maatregelen welke Nederland heeft getroffen ten aanzien van de Friese taal en cultuur*. Den Haag/Leeuwarden, 2003.
- *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in the Netherlands. Report of the Committee of Experts on the Charter & Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe* (2004).
- Ynspeksjerapport (2001), *It ûnderwiis yn it Frysk op 'e basisskoallen yn Fryslân... De stân fan saken (Inspectierapport 2001-4)*. Utrecht, 2001.
- Ynspeksjerapport (2005), *De kwaliteit van het vak Fries in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs in de provincie Fryslân*. Utrecht, 2005.
- Ytsma, J., *Language use and language attitudes [of future teachers] in Friesland* [2005] oer de hâlding fan earstejiers PABO-studenten fan de CHN.

Us merkteken: 8-3794

Definitive tekst: 28-09-2005